
Touraine's sociologische interventie

Een nieuwe methode voor de bestudering van sociale bewegingen?*

N.J.M. Nelissen

1. Inleiding

De 'moderne sociologie' zoals die in de na-oorlogse periode in Nederland vorm en inhoud heeft gekregen, is in sterke mate beïnvloed door Anglo-Amerikaanse literatuur. Zowel de inleidende boeken in het vakgebied der sociologie, als de meer geavanceerde literatuur op het gebied van theorie, methoden, technieken en toepassingsgebieden waren (en zijn) grotendeels van Amerikaanse origine. *De Franse sociologie heeft zich in Nederland, met uitzondering van de werken der klassieken, niet mogen verheugen in een grote belangstelling.* Vooral de laatste jaren is het droevig gesteld met de Franse sociologische literatuur in Nederland: op literatuurlijsten van sociologie-studenten vormt een Frans boek een uitzondering en het aantal verwijzingen naar Franse titels in wetenschappelijke publicaties in Nederland is beperkt. Kennis van de Franse taal behoort niet meer tot het standaardpakket van studenten en de vrees is gerechtvaardigd dat hetgeen in Frankrijk aan sociologie wordt gedaan voor Nederland steeds meer een gesloten boek gaat worden. Dit alles zou niet tragisch behoeven te zijn wanneer ook in Frankrijk – net als in Nederland – een malaise zou bestaan in inspirerende denkbeelden ten aanzien van de maatschappij en de wetenschappelijke bestudering daarvan. Er zijn echter voldoende tekens dat de sociologie in Frankrijk zeer interessante ontwikkelingen doormaakt.¹ Eén ervan is gelegen op het terrein van de methoden van onderzoek en is verbonden met de naam Touraine en 'zijn' actionalisme. In dit artikel willen we wat nader ingaan op Touraine's ideeën omtrent het actionalisme (2), de door hem ontwikkelde methode van sociologische interventie en de hiermee samenhangende opvattingen van een 'sociologie permanente' (3). Naar aanleiding hiervan zullen wij nagaan of Touraine's methode een interessante aanvulling kan zijn op het beschikbare scala van sociologische methoden (4), waarna we tenslotte enkele kritische vragen bij zijn 'intervention sociologique' zullen stellen (5).

2. Touraine en het actionalisme

Alain Touraine werd in 1925 te Hermanville-sur-Mer geboren. Hij studeerde

geschiedenis aan de Ecole Normale Supérieure. In 1950 werd hij hoofd van de sector Sociologisch Onderzoek van de Ecole Pratique des Hautes Etudes te Parijs. In 1966 volgde zijn benoeming tot hoogleraar aan de Parijse Universiteit te Nanterre. Hij was verschillende malen gastdocent in het buitenland (Chili, Brazilië, Verenigde Staten, Canada).²

Touraine's wetenschappelijk oeuvre is van een imposante omvang. Naast vele artikelen, schreef hij meer dan twintig boeken. Vele van zijn boeken verschenen bij de Parijse uitgever: Editions du Seuil. Tot zijn meest bekende werken behoren: *Sociologie de l'action* (1965), *La conscience ouvrière* (1966), *Le mouvement de mai ou le communisme utopique* (1968), *La société post-industrielle* (1969), *Production de la société* (1973), *Pour la sociologie* (1974), *La société invisible* (1976). Vanaf 1978 is Touraine begonnen met een serie publicaties onder de reekstitel sociologie permanente. Het eerste boek in deze reeks was *La viox et le regard* (1978), het tweede *Lutte étudiante* (1978) en het derde verscheen in 1980 onder de titel *La prophétie anti-nucléaire*. Deze laatste twee boeken schreef hij samen met collega's, waarmee hij een onderzoeksteam heeft gevormd, te weten Zsusa Hegedus, François Dubet en Michel Wieviorka.³

Touraine's sociologie-beoefening is sterk geïnspireerd door zijn vooropleiding als historicus. Zijn primaire interesse gaat uit naar een macro-sociologische plaatsbepaling van onze maatschappij, als zijnde een historisch produkt. Maar, aldus luidt zijn centrale stelling, de geschiedenis van de moderne maatschappij moet men niet beschouwen als een door fysische of metafysische wetten bepaalde grootheid, maar als de resultante van een proces waarbij de mensen in onderlinge interactie hun eigen geschiedenis maken: 'Les hommes font leur histoire'. Zijn bijzondere aandacht voor sociale bewegingen hangt nauw met deze geschiedenis-opvatting samen. Sociale actie is in dit perspectief te beschouwen als zingevend handelen van een sociale beweging om een nieuwe maatschappij vorm en inhoud te geven.

Vanwege de bijzondere betekenis die de theorie van het actionalisme heeft voor de verderop te bespreken methode der sociologische interventie, zullen wij hier de centrale principes van het actionalisme weergeven, daarbij vooral steunend op hetgeen Touraine hierover heeft gezegd in zijn: *Production de la société* en in zijn apologetisch werk: *La viox et le regard*.

1. Samenlevingen ontdekken bij een bepaalde graad van ontwikkeling dat zij het produkt zijn van hun eigen doen en denken, en van hun eigen systeem van sociale relaties. Wat zich eerst voordeed als een geheel van voorgegevenheden, wordt herkend als het resultaat van sociaal handelen, van beslissingen en transacties, van macht en conflicten (beginsel van de historiciteit).

2. De samenleving is het resultaat van haar beslissingen, samenhangend met belangen, discussies, conflicten e.d., die op hun beurt veranderingen in de samenleving veroorzaken die in de richting gaan van grotere diversiteit, groeiën-

de flexibiliteit en een 'ont-spanning' (relâchement) van vormen, symbolen en sociale controle. Deze visie wordt door Touraine wel omschreven als 'neoliberalisme' (principe van het système d'action historique).

3. Maar de samenleving is niet alleen reproductie en aanpassing, zij is tevens schepster en produktie van haar zelf. De samenleving is dus niet wat ze is, maar wat ze van haar zelf maakt. Desondanks mag men niet stellen dat de geschiedenis slechts bepaald wordt door ideeën. Nee: 'Le problème central de la sociologie est de comprendre comment une société repose sur un ensemble d'orientations tout en étant dirigée et organisée par un pouvoir, comment elle est une et double: historicité et rapports de classes'.⁴ Voor het verloop van de geschiedenis is de verdeling van de samenleving in tegengestelde klassen van essentieel belang. Daarbij dient men voor ogen te houden dat de heersende klasse altijd denkt dat zij de geschiedenis (moet) ma(a)k(t)en. De 'classe populaire' zal zich tegen deze macht verzetten en zelf de geschiedenis willen bepalen (principe van de rapports de classes).

4. Touraine onderscheidt doorgaans drie niveau's in de samenleving, te weten het 'niveau de l'historicité', het 'niveau institutionnel' en het 'niveau organisationnel'. Hiermee wil hij te kennen geven dat verandering en strijd voor de loop van de geschiedenis niet altijd even belangrijk zijn. Conflicten op het niveau van de organisatie spelen zich binnen de organisatie af en hebben alleen interne effecten zonder dat de organisatie als zodanig ter discussie staat. Voorts treden op het institutionele niveau conflicten op waarbij het gaat om dominantie-vraagstukken inzake beslissingen met betrekking tot de betreffende institutie (bijvoorbeeld de strijd tussen werkgevers en werknemers t.a.v. arbeidsvoorwaarden). Ook deze conflicten zijn voor de loop van de geschiedenis minder belangrijk. Anders is het gesteld met conflicten op het 'niveau de l'historicité'. Hier gaat het daadwerkelijk om beïnvloeding van de geschiedenis, om het richting geven aan de toekomstige maatschappij. Het beginsel van de historiciteit krijgt dan ook de meeste 'historische' betekenis op het niveau de l'historicité.

5. In verband met zijn speciale interesse voor de 'door de mensen gemaakte geschiedenis' besteedt Touraine in zijn studies speciale aandacht aan sociale bewegingen. Hij kent namelijk aan sociale bewegingen de eigenschap toe dat zij de geschiedenis maken. Zij strijden met de heersende macht over de koers van het maatschappelijk gebeuren. Touraine geeft de volgende definitie van een sociale beweging: 'Le mouvement social est la conduite collective organisée d'un acteur de classe luttant contre son adversaire de classe pour la direction sociale de l'historicité dans une collectivité concrète'.⁵ Een sociale beweging kan abstract en formeel worden gezien als een combinatie van drie principes, te weten het 'principe d'indentité' (I), het 'principe d'opposition' (O) en het 'principe de totalité' (T). Uiteindelijk, zo kan men kort stellen, moet men bij strijd weten: in

naam van wie (I), tegen wie (O) en op welke terrein (T) men de strijd moet aanbinden. Sociale bewegingen zijn volgens hem overigens maar één bepaalde vorm van strijd in de maatschappij. Hij maakt namelijk onderscheid tussen strijd waarbij de partijen van de bestaande maatschappij uitgaan (luttés affirmatives) en die waarbij een partij een heel andere visie op de samenleving heeft en voor de verwezenlijking daarvan strijd voert (luttés critiques). Door nu de drie niveaus in de samenleving (zie punt 4) te combineren met de aard van de strijd, ontstaan de volgende typen sociale strijd⁶:

Figuur 1: Typen sociale strijd

	niveau de l'historicité	niveau institutionnel	niveau organisationnel
luttés affirmatives	mouvement social	pressions institutionnelles ou politiques	revendications
luttés critiques	action révolutionnaire	conduites de blocage	conduites de crises

6. Sociale bewegingen spelen een grote rol in het transformatieproces van samenlevingen. Zij 'voeren' een maatschappij van het ene type naar het andere, in concreto voor onze tijd: van de industriële maatschappij naar de postindustriële maatschappij, of liever (Touraine geeft aan deze term nu de voorkeur) de geprogrammeerde samenleving. In dit transformatieproces kan men verschillende etappen onderkennen, te weten: 1) het verval van oude sociale bewegingen, 2) een culturele crisis waarin de fundamenteën van de maatschappij aan de orde worden gesteld, 3) het weigeren van verdere (economische) groei en het zoeken naar een nieuw evenwicht, 4) een kritiek op de rol van de overheid, 5) een grotere nadruk op primaire groepen, 6) een herontdekking van de eigen identiteit, 7) de opkomst van nieuwe sociale bewegingen.⁷

7. De huidige geprogrammeerde samenleving kan men echter niet goed begrijpen als men niet tevens rekening houdt met de rol die de overheid daarin speelt. De overheid interenieert namelijk steeds meer in het maatschappelijk leven en wordt als zodanig een partij die 'historische' kracht heeft, dat wil zeggen de loop der geschiedenis bepaalt. Nu kan deze interveniërende rol van de overheid minstens twee gedaanten aannemen: of de overheid is er alles aan gelegen haar eigen macht uit te breiden (en dan wordt de overheid een 'agent d'un contre-mouvement social', de overheid richt zich met andere woorden tegen de sociale bewegingen); of de overheid probeert gunstige voorwaarden te scheppen voor het handelen van de burgers, hetgeen in de praktijk doorgaans

vooral ten goede komt aan de heersende klasse.⁸

In Nederland is weinig over Touraine gepubliceerd. Behalve Martens⁹ en Wolters¹⁰, is het met name Hommes die over Touraine heeft geschreven. Zowel in de *Hoofdfiguren uit de sociologie*, als in de *Sociologische Encyclopedie* heeft zij op zeer heldere wijze Touraine's levensloop en zijn theorie van het actionalisme beschreven.¹¹ Een tot dusverre nog niet besproken aspect van Touraine's sociologie is zijn aan de theorie van het actionalisme gekoppelde methode van de sociologische interventie. Dit is alleszins te begrijpen want de meer methodisch-empirische onderbouwing van zijn theorie dateert van de laatste jaren. Met het op touw zetten van het onderzoeksprogramma rondom de 'sociologie permanente' heeft hij met zijn medewerkers een methode ontwikkeld die hem in staat moet stellen actuele sociale bewegingen en hun potentiële betekenis voor het richting geven aan de menselijke geschiedenis te onderzoeken. Op deze manier hoopt hij de kritiek te ontcrachten dat zijn sociologie-beoefening zich niet of nauwelijks zou lenen voor methodisch-empirisch onderzoek.

De essentie van de methode der sociologische interventie is te vinden in het tweede gedeelte van zijn publicatie *La voix et le regard* en verder in de *Note de methode*, die Touraine heeft toegevoegd aan zijn werk *La prophétie anti-nucléaire* (1980). Globaal gesproken komt deze methode hier op neer dat de socioloog als onderzoeker oog moet hebben voor hetgeen zich op dit ogenblik in de geschiedenis aan sociale conflicten voordoet, hoe deze sociale conflicten verbonden zijn met tegenstellingen in de maatschappij en hoe sociale bewegingen via collectieve actie de maatschappij willen veranderen. De socioloog moet hierbij interveniëren, want hij is diegene die de door de heersende macht met een sluier omgeven sociale conflicten, kan en moet ontmaskeren. Hij dient het wezen van de sociale conflicten te achterhalen door na te gaan of achter deze conflicten een sociale beweging schuil gaat die betekenis heeft voor de geschiedenis.

3. De methode der sociologische interventie

De methode der sociologische interventie is gericht op de bestudering van een bepaald object (a), dat vanuit een specifiek gezichtspunt wordt bestudeerd (b). Een en ander is gebaseerd op enkele principes (c), die in de tijd worden vertaald in een onderzoek bestaande uit verschillende fasen (d). De resultaten van de sociologische interventie moeten leiden tot een 'sociologie permanente' (e). In ieder van deze fasen vervult de socioloog een bij de betreffende fase vereiste (essentiële) rol (f). De resultaten van het onderzoek verschaffen informatie over de 'historische betekenis' van collectieve acties (g).

(a) Object

Centraal bij Touraine staat de gedachte dat het hanteren van een methode niet iets willekeurigs is, in de zin van het maken van een toevallige keuze uit een

beschikbaar scala van methoden. Nee, aldus Touraine: 'on ne choisit pas une méthode'. Men ontwikkelt een methode die past bij de voorstelling die men heeft van sociaal gedrag. Dit betekent dat men vooraf moet aangeven wat men precies als object van studie beschouwt. De post-industriële samenleving wordt gekarakteriseerd door conflicten die niet (meer) te herleiden zijn tot de oude tegenstelling kapitalisten – arbeiders. Er hebben zich nieuwe centra van macht ontwikkeld en nieuwe tegenstellingen tussen nieuwe groepen zijn ontstaan. Kenmerkend voor de huidige tijd is, dat er gestreden wordt over het sociaal gebruik van kennis en informatie. Deze strijd komt tot uitdrukking in de formatie van nieuwe sociale bewegingen, zoals bijvoorbeeld de ecologische beweging. Bij de methode van de sociologische interventie is het doel te achterhalen in hoeverre vormen van maatschappelijk protest de expressie zijn van fundamentele conflicten en (voor)tekens zijn van een sociale strijd. Het gaat om het achterhalen van het wezen van maatschappelijk protest. Sociologische interventie als methode is dus nauw verweven met de theorie der sociale bewegingen.

(b) Centraal gezichtspunt

Het centrale gezichtspunt bij de methode der sociologische interventie is dat conflicten symptomen van een klassenstrijd kunnen zijn. In vergelijking met de industriële maatschappij, vormen zich in de geprogrammeerde maatschappij andere klassen. De arbeidersbeweging is niet meer de belangrijkste sociale beweging; in de geprogrammeerde samenleving is de macht op een andere manier verdeeld en dienen zich andere sociale bewegingen aan. Via de methode van de sociologische interventie moet het mogelijk zijn om te achterhalen of zich manifesterende sociale bewegingen daadwerkelijk 'makers' der geschiedenis zijn, en als dit het geval is dan kan men ook meer zeggen over de inhoud, vorm en betrokken partijen van de klassenstrijd in de post-industriële samenleving.

(c) Principes van de sociologische interventie

In tegenstelling tot een aantal andere sociologische onderzoeksmethodes, wordt bij de sociologische interventie de handelende mens niet geïsoleerd, maar in zijn sociale omgeving benaderd. De onderzoeker moet derhalve zodanige omstandigheden creëren dat de handelende mens in zijn 'situation collective' blijft. Het eerste principe is dan ook dat de onderzoeker moet werken met 'groupes de militants' die behoren tot de verschillende fracties van de betreffende strijd-groep en die gedurende het onderzoek hun rol van 'strijder' niet verliezen. Deze 'groupes de militants' worden – en dat is het tweede principe – door de onderzoekers geconfronteerd met hun tegenstanders in de sociale strijd. Zo'n door de onderzoekers gecreëerde situatie leent zich, volgens Touraine beter voor een analyse dan de reële strijd zelf. Er vinden in totaal 10 zulke bijeenkomsten plaats van plus minus drie uur per bijeenkomst. Het derde principe van de sociologische interventie is dat de onderzoeker de 'militants' uitnodigt tot een 'auto-analyse', dat wil zeggen om hun ervaringen bij de strijd te analyseren en zich

vragen te stellen bij het wezen van de strijd. Maar de onderzoeker is niet alleen getuige bij de auto-analyse, hij moet ook meer rechtstreeks interveniëren. Het vierde principe is namelijk dat de onderzoeker in een bepaalde fase van het onderzoek de naar zijn mening sociale betekenis van de strijd naar voren brengt en aangeeft in hoeverre er sprake is van een sociale beweging met historische betekenis.

(d) Fasen in het proces van sociologische interventie

In grote lijnen valt het proces van sociologische interventie uiteen in 4 fasen, te weten:

1. de voorbereidingsfase
2. de fase van de open séances
3. de fase van de auto-analyse
4. de fase van het bespreken van de bevindingen

In de voorbereidingsfase oriënteren de onderzoekers zich in de literatuur en in het veld van onderzoek. De onderzoekers dienen met dit veld vertrouwd te zijn, zowel het onderwerp, als personen en organisaties. Om de sociologische interventie te doen slagen moet het verzoek tot interventie bij voorkeur (mede om praktische redenen) komen van de zijde van mensen uit de sociale beweging. Zij moeten de mening zijn toegedaan dat onderzoek via sociologische interventie zin heeft en een bijdrage kan zijn in hun strijd. Er worden nu groepen gemaakt van mensen die deel vormen van de sociale beweging, meer in het bijzonder de actiegroepen die in dit verband actief zijn. Deze mensen (aangeduid als militants) moeten heel dicht bij de basis staan. Er moeten minstens twee van zulke groepen worden geformeerd om zodoende ook oog te hebben voor de specifieke karakteristieken van elke groep.

Nadat de groepen van militants zijn samengesteld, krijgt de sociologische interventie meer reliëf. De gevormde groepen, aangeduid als *groupes témoins*, worden namelijk in contact gebracht met hun tegenstanders in de strijd. Op deze manier ontstaan confrontatiegroepen, die in open séances met elkaar de 'strijd' aanbinden. Merkwaardig is nu dat deze confrontatie niet leidt tot heftige beschuldigingen over en weer of tot technische discussies. De beeldvorming die de militanten van hun tegenstanders hebben, verandert gedurende de bijeenkomsten. Dit leidt bij de militanten tot verwarring. Het betekent dat de problemen, scheidslijnen en conflicten binnen de sociale beweging manifest worden.

Vervolgens organiseren de onderzoekers een aantal gesloten séances waarin de leden van de militante groepen over gaan tot een analyse van hun eigen situatie, de zogenaamde auto-analyse. Deze auto-analyse valt uiteen in enkele stappen. Eerst is er de stap van de plaatsbepaling (*flexion*). Vervolgens proberen de leden van de groep hun eigen strijd te plaatsen in het bredere perspectief van de algemene problematiek van maatschappelijke strijd (*retournement*). Dan is er het beslissende moment in de auto-analyse, namelijk het moment waarop de

groepsleden aan de hand van het tot dan toe beschikbare materiaal (geluidsbanden, video-banden e.d.) zich een beeld gaan vormen van de mogelijkheden tot, de voorwaarden waaronder en de vormen van oppositievoering van een sociale beweging op het onderhavige terrein. De hieruit resulterende verandering in opstelling (conversion) moet men beschouwen als het gezamenlijk produkt van de groep en de onderzoekers. Soms lukt zo'n conversie niet en ontstaat er bij een (deel van de) groep een inversie, dat wil zeggen dat er geen houdingsverandering optreedt.

De bevindingen worden in een verslag neergelegd en worden vervolgens weer besproken met vertegenwoordigers van de sociale beweging. Maar nu zijn het niet meer dezelfde groepen, maar nieuwe groepen die hiervoor worden benaderd. Deze nieuwe groepen kunnen dan bekijken in hoeverre de gemaakte analyses van betekenis kunnen zijn voor het begrijpen van hun actie en eventueel de actie aanpassen of verbeteren. Het is dus niet een kwestie van terug naar af, maar 'au contraire le reconstruction d'une action mieux éclairée par l'analyse'.¹²

Figuur 2: Schema van de methode der sociologische interventie

Fase 1 Voorbereidingsfase	Fase 3 Fase van de auto-analyse
<ul style="list-style-type: none"> - literatuuronderzoek - kennismaking met veld van onderzoek - onderzoek van historische documenten - opstellen hypothesen - selectie van groepen - uitnodigen van groepen 	<ul style="list-style-type: none"> - vorming van groepen gericht op de analyse - plaatsbepaling (flexion) - plaatsbepaling in ruimere zin (retournement) - verandering in opstelling (conversion)
Fase 2 Fase van de open séances	Fase 4 Fase van de sociologie permanente
<ul style="list-style-type: none"> - confrontatie tussen militanten en hun tegenstanders 	<ul style="list-style-type: none"> - onderzoeksrapport - vorming van groepen bestaande uit onderzoekers en militanten - gesprekken met andere groepen militanten n.a.v. rapport - gesprekken met militante groepen over gewenste ontwikkelingen en (actie-) strategie

(e) Sociologie permanente

Sociologisch interveniëren is een methode die voortvloeit uit Touraine's opvatting over waar de sociologie zich mee bezig zou moeten houden: 'elles (interventions) sont l'action d'une sociologie qui est elle-même une sociologie de l'action'.¹³ De kennis en het inzicht, welke men verwerft langs de weg van sociologische interventie, worden niet verworven om ze op te bergen in de boekenkast van wetenschappers, maar zij moeten door de 'acteurs' zelf te gebruiken zijn. Het gaat om een onderlinge beïnvloeding van actie en analyse, van praktijk en theorie; om zodoende aan de ontwikkeling van sociale bewegingen bij te dragen. Er moet met andere woorden van een zekere continuïteit in de onderlinge beïnvloeding van denken en doen sprake zijn, van een 'sociologie permanente'. De permanentie wordt met name verkregen in de periode waarin concepten van het onderzoeksverslag met verschillende, steeds nieuw samengestelde, groepen worden besproken. In grote lijnen gaat het in dit kader om drie deelactiviteiten: in de eerste plaats groepen samengesteld uit onderzoekers en militanten die de auto-analyse met inbegrip van de reflecties van de onderzoekers verder uitbouwen (groupes mixtes d'auto-interprétation); in de tweede plaats nieuw gevormde groepen van militanten die niet aan de eerdere séances hebben deelgenomen en die de resultaten van analyse beoordelen in het licht van hun eigen ervaringen (groupes d'évaluation) en ten derde bijeenkomsten met de eerst gevormde groepen om de resultaten van de analyse in een programma en handelingsstrategie te vertalen (groupes de programmation).¹⁴

(f) Rol van onderzoekers

Het essentiële van de methode van sociologische interventie is de nieuwe definitie van de relatie tussen de onderzoeker en hetgeen hij onderzoekt. De analyticus wordt onderdeel van het object dat hij bestudeert. Dit betekent dat de rol van de onderzoeker een dualistisch karakter draagt. Aan de ene kant is hij een 'agitateur', iemand die bijeenkomsten organiseert, de discussie stimuleert en die helpt bij de auto-analyse. Van de andere kant is hij 'secrétaire', omdat hij de inhoud van de bijeenkomsten vastlegt en een zekere afstand bewaart. Centraal in het werk van de onderzoeker is het met elkaar verbinden van de auto-analyse en de interventie. Via de auto-analyse komen gegevens naar voren over de betekenis die de groupes militants aan hun acties toekennen. De onderzoekers wijzen op de betekenis die de acties in hun ogen hebben en gaan op een hoger abstractieniveau na wat er nu aan sociale bewegingsaspecten in de acties zit, met andere woorden wat is hun 'capacité d'action historique'. Dit veronderstelt natuurlijk wel een nauwe betrokkenheid van de onderzoeker bij de ideeën van een beweging, maar hij mag zich niet identificeren met een concrete organisatie, dus: hij mag zich best tegenstander van kernenergie tonen, maar mag zich niet vereenzelvigen met de organisatie Breek Atoomketen Nederland. De rol van 'agitateur' krijgt in de eerste fasen (met name bij de open séances en de

auto-analyse) van de sociologische interventie de meeste nadruk, later verschuift dit naar de rol van 'secrétaire'. Touraine stelt in dit verband voor om beide rollen door aparte onderzoekers te laten vervullen zonder dat de rolverdeling al te strak wordt geformuleerd. Bij dit alles dienen de onderzoekers ervoor te waken dat ze zich nóch als een puur observerende buitenstaander, nóch als een 'echt' lid van de militante groep moeten gedragen; ze zijn 'un témoin du mouvement'.¹⁵

De problemen van de onderzoeker beperken zich overigens niet tot de interventie zelf, ze spelen ook vóór en ná de interventie. Vóór de interventie dringt de vraag zich op of de onderzoeker een militant van de te bestuderen beweging moet zijn. Volgens Touraine mag hij dit – zoals gezegd – zijn, voor zover hij zich namelijk niet identificeert met de concrete organisatie; maar hij behoeft dit zeker niet te zijn. De stelling dat men slechts situaties kan begrijpen waarvan men zelf een deel vormt, is té dogmatisch en zou historisch en veel antropologisch onderzoek onmogelijk maken. Ná de interventie doet zich vaak het probleem voor dat de onderzoeker wordt gevraagd om een leidende rol in een organisatie (verband houdend met de beweging) te gaan vervullen. Het accepteren van een dergelijke functie ontnemt hem echter de onafhankelijkheid om te (blijven) analyseren, met name in de fase van de 'sociologie permanente'.

(g) De resultaten van onderzoek

Wat levert de methode der sociologische interventie nu op? Geven de resultaten inzicht in de dynamiek van sociale bewegingen of in de strijd die zich afspeelt binnen een sociale beweging? Voert Touraine's aanpak tot kennis van conflictvelden en -strategieën tussen oppositie en gevestigde macht? Dragen de uitkomsten van onderzoek bouwstenen aan voor een handelingsstrategie van een sociale beweging?

Geen van bovengenoemde aspecten heeft Touraine's (specifieke) belangstelling. Zijn primaire interesse betreft de (potentiële) historische kracht van collectieve acties. Met andere woorden: gaat er achter de maatschappelijke strijd die we nu kennen, een sociale beweging schuil die de loop van de geschiedenis der geprogrammeerde samenleving gaat bepalen, precies zoals de arbeidersbeweging dat bijvoorbeeld heeft gedaan in de industriële samenleving? Het is hier niet de plaats om uitvoerig in te gaan op de inhoudelijke resultaten waartoe Touraine's methode der sociologische interventie voert. Desondanks wil ik wel in het kort (en weinig gedetailleerd) aangeven wat de conclusies zijn waartoe hij komt na bestudering van de studentenrevolte en de anti-kernenergie-acties (de twee thema's die hij tot dusverre via zijn methode van sociologische interventie heeft uitgewerkt).

Ten aanzien van de studentenrevolte (met name die van 1976 in Frankrijk) stelt hij, dat men niet kan spreken van sociale beweging in de 'echte' (zijn) zin van het woord. De revolte is namelijk nóch een teken van een algemeen en

fundamenteel conflict, nóch stelt zij de grote culturele trends in de samenleving ter discussie. Zij ontleent haar kracht dan ook eerder aan de ongerustheid over de werkloosheid onder academici en een dreigend verlies aan sociale status van studenten. Dit alles wordt nog eens versterkt door de algemene crisis in het universitaire bestel en door de afbraak van de traditionele rol van de intelligentia die pretendeert te spreken in naam van het volk. De studentenrevolte glijdt eerder weg van een oude sociale beweging (i.c. de arbeidersbeweging), dan dat zij deel vormt van een nieuwe, zich vormende sociale beweging. Deze positie leidt er in de praktijk toe dat de revolte zich in tweeën splitst: enerzijds – binnen de universiteit – een strijd tegen het onderwijs, en anderzijds – buiten de universiteit – de wens om zich aan te sluiten bij de arbeidersbeweging. Het dramatische is echter volgens Touraine: 'Ce qui pourrait conduire à une révolution culturelle se dégrade en perte d'identité; ce qui voulait être participation au mouvement ouvrier devient isolement ou sentiment d'être trahi'.¹⁶

Ten aanzien van de anti-kernenergie-acties concludeert Touraine het volgende. Deze acties mag men niet geïsoleerd bekijken, ze houden verband met een bredere sociale beweging, namelijk een beweging gericht tegen de toenemende macht die technocraten in de moderne samenleving hebben. De anti-kernenergie-acties fungeren als een profetie en de activisten als profeten. Deze profeten waarschuwen tegen een door technici beheerste wereld en vragen om een wereld die weer door de mensen en menselijke waarden wordt beheerst. Maar al deze acties hebben eigenlijk nog niet geleid tot een 'echte' sociaal-politieke kracht. De verklaring hiervoor is volgens Touraine de volgende: 'Si la lutte anti-nucléaire n'est pas encore une force socio-politique, c'est parce qu'elle est plus: le double mouvement d'un changement de culture et d'une transformation des luttes sociales'.¹⁷

4. Sociologische interventie: een nieuwe sociologische methode?

Na deze beschouwing over Touraine's theorie inzake het actionalisme en zijn hierbij behorende methode van sociologische interventie rijst de vraag hoe wij nu tegenover deze methode moeten staan. a) Is het een hoogst persoonlijk produkt van Touraine, waarvan het gebruik slechts mogelijk is wanneer men zich 'bekeert' tot zijn maatschappij-theorie? b) Is het een methode die als uitbreiding (of aanvulling) op het gangbaar arsenaal van sociologische methoden en technieken kan worden beschouwd? c) Of is het niet meer dan een in nieuwe woorden vervat geheel van bekende research-praktijken? Ik heb hier geenszins de pretentie om op deze vragen een definitief antwoord te geven; ik gevoel slechts de behoefte om mijn persoonlijke impressies weer te geven ten aanzien van deze vragen.

ad a) Zoals Touraine zelf stelt, is zijn methode van sociologische interventie niet los te koppelen van zijn theoretische uitgangspunten. Dit betekent dat de methode 'toegesneden' is op de bestudering van interactiepatronen tussen sociale klassen in de samenleving en meer in het bijzonder hoe bepaalde sociale bewegingen in staat zijn om de loop van de geschiedenis te bepalen. De wenselijkheid (c.q. noodzaak) om van de methode der sociologische interventie gebruik te maken zal dan ook pas gevoeld worden wanneer men juist in deze aspecten is geïnteresseerd. Dus met andere woorden als men studie maakt van sociale bewegingen, meer in het bijzonder hun vermogen om het historisch gebeuren in theorie en praktijk te beïnvloeden. Wanneer men in andere verschijnselen en andere optieken is geïnteresseerd, lijkt een keuze voor de methode van sociologische interventie minder voor de hand liggend.

ad b) Ik gebruikte zoëven de woorden: 'keuze voor de methode', maar zoals eerder werd gesteld, is Touraine's opvatting dat men een sociologische methode niet kiest, maar dat deze voortvloeit uit een bepaalde vraagstelling. Persoonlijk vind ik dat Touraine hierbij wat al te ver gaat en de vraag is zelfs of er volgens zijn visie nog wel van methoden überhaupt gesproken kan worden. Een methode kan immers worden gezien als een min of meer geformaliseerde werkwijze om verschijnselen op een bepaalde manier te benaderen en die juist als produkt van het steeds weer volgens nader gemaakte afspraken bewandelen van een weg, een betekenis verkrijgt die boven het gebruik in één enkel geval uitgaat. Wanneer men Touraine's methode van sociologische interventie dan ook tot op zekere hoogte loskoppelt van de tamelijk 'exclusieve' context waarin hij deze gebruikt, dan zijn er mijns inziens voldoende redenen om de sociologische interventie als aanvulling op het panopticum van sociologische methoden te beschouwen. Hierbij dient men wel te beseffen dat de sociologische interventie kenmerken heeft die we ook terug vinden bij andere sociologische methoden en technieken. Zo is er een duidelijke relatie met bijvoorbeeld de participerende observatie, met de groepsdynamica en met bepaalde vormen van actie-onderzoek (m.n. het 'zelfonderzoek').¹⁸ Maar toch verschilt zijn methode er in voldoende mate van om van een 'nieuwe' methode te kunnen spreken. Immers, in tegenstelling tot de participerende observatie, gaat het bij de sociologische interventie niet alleen om het 'passief' deelnemen aan het gebeuren, maar juist om een actieve interventie om zodoende de betekenis van het handelen te begrijpen. Voorts ligt bij de sociologische interventie niet het accent op het achterhalen van de interne groepsprocessen zoals dat bij de groepsdynamica het geval is, maar het proces van verheldering van de eigen historische plaats via auto-analyse in de groep. Ook kan men de sociologische interventie moeilijk kwalificeren als actie-onderzoek, omdat de onderzoeker zich niet engageert (c.q. identificeert) met de organisatie (of instantie); hij is eerder een 'agitateur' dan een 'agent' van een organisatie.

ad c) Gegeven het bovenstaande, kan men weliswaar stellen dat er een verwantschap is tussen de methode van sociologische interventie en andere – bestaande – methoden en technieken in de sociologie (o.a. participerende observatie, groepsdynamica, gaming, simulatie, experimenten, actie-onderzoek, zelfonderzoek), maar dat er mijns inziens geen reden is om te beweren dat het hier slechts om een mixture zou gaan van bestaande benaderingswijzen. Het gaat om een tamelijk originele aanpak, die zowel qua achterliggende theoretische denkbeelden als qua methodische benadering de aandacht van (Nederlandse) sociologen verdient. Hierbij moet ik wel de kanttekening maken dat Touraine ten aanzien van een aantal kwesties de suggestie wekt origineel te zijn, terwijl het om zaken gaat die in wetenschapskring al jaren ingeburgerd zijn. Door de invoering van sommige nieuwe begrippen (o.a. flexions, conversions) wordt de indruk achtergelaten dat het om oorspronkelijke ideeën zou gaan, terwijl deze verschijnselen in de literatuur onder andere begripsaanduidingen reeds lang bekend zijn.¹⁹ Zo zou men dan ook de vraag kunnen stellen in hoeverre Touraine's 'originele' aanpak niet voor een deel voortvloeit uit de toch betrekkelijk geïsoleerde sociologie-beoefening zoals die in Frankrijk bedreven wordt.

5. Kritische vragen bij Touraine's sociologische interventie

De gemaakte opmerkingen ten aanzien van Touraine's theorie en zijn methode van sociologische interventie, betekenen dan ook zeker niet dat alle onderdelen van zijn benaderingswijze even overtuigend zijn. Ik zou dit artikel dan ook willen besluiten met het stellen van een aantal vragen bij zijn wijze van bestuderen van sociale bewegingen in het algemeen en zijn methode van sociologische interventie in het bijzonder.

a) In de eerste plaats gaat het om vragen die samenhangen met de mogelijkheden van sociologisch, *contemporain*-historisch onderzoek en met de status die empirische bevindingen hebben m.b.t. herformulering van zijn theorie. Zo rijst de vraag in hoeverre het mogelijk is om reeds op dit moment te onderzoeken (en eventueel te concluderen) of bepaalde bewegingen een historische kracht bezitten (en dus het verloop van de geschiedenis bepalen). Is dit niet pas mogelijk wanneer een bepaalde tijd verstreken is en men constateren kan dat het verloop der geschiedenis door een beweging (en eventueel andere ontwikkelingen) is bepaald? Men kan nu wel al bewegingen selecteren op basis van hun veronderstelde, potentieel historische kracht, maar welke bewijsvoering is er op dit moment mogelijk om te besluiten tot de kwalificatie: daadwerkelijk historische kracht. De gangbare research op het vlak van sociale bewegingen tracht de gevarieerde achtergronden ervan te bepalen, en of de bewegingen meer of minder historisch relevant zijn, zal later wel blijken.²⁰

Nauw samenhangend hiermee rijst de vraag in hoeverre Touraine's empirische bevindingen inzake sociale bewegingen aanleiding geven tot correcties op zijn theoretische uitgangspunten. Hierbij moet ik aantekenen dat Touraine de eerder genoemde punten (par. 2) uit zijn actionalisme als postulaten ziet en de empirische bevindingen van zijn studies voor hem derhalve eerder aanleiding geven tot een inhoudelijke herformulering van *standpunten* dan tot een correctie op zijn *uitgangspunten* (postulaten).

b) In de tweede plaats zijn er vragen die meer in het bijzonder betrekking hebben op de methode van sociologische interventie. Zo is er de algemene kwestie in hoeverre de tijdens de *séances* gecreëerde (noodzakelijkerwijs) kunstmatige situatie een betrouwbare bron kan zijn voor de bestudering van de historisch potentiële kracht van een beweging. In hoeverre is een betrouwbare analyse van de concrete 'krachtmetingen' tussen militanten en hun tegenstanders niet beter mogelijk door studie te maken van het gebeuren in bijvoorbeeld Brokdorf, Gorleben, Dodewaard, Kalkar of Borsele.²¹ En welke indicaties geven deze concrete krachtmetingen omtrent de mogelijke historische betekenis van een sociale beweging.

Meer in detail zijn er vragen die direct samenhangen met het wezenlijke vraagstuk van 'zijn' methode, namelijk de grote gevoeligheid voor de wijze waarop de onderzoeker de bij de methode behorende regels in de praktijk 'vertaalt'. Mijns inziens blijft er zoveel speelruimte voor de onderzoeker over, dat de resultaten van onderzoek sterk afhankelijk zullen zijn van zijn 'inbreng'. Natuurlijk kan men dit probleem gedeeltelijk ondervangen door de gedragsregels voor de onderzoeker strakker te formuleren, trainingen vooraf te doen plaats vinden en door in een team te werken dat ook kritisch de rol van de onderzoeker in het onderzoeksproces analyseert, maar desondanks blijven er toch nog (te) veel 'vrijheidsgraden' voor de onderzoeker over en zijn de resultaten 'onderzoeker-gevoelig'.

Deze algemene kanttekening vormt de achtergrond van enkele meer specifieke vragen die men bij ieder der fasen in het onderzoeksproces van sociologische interventie kan plaatsen:

Fase 1. Uit zijn boeken wordt onvoldoende duidelijk welke methodisch-technische regels in acht worden genomen bij saillante aspecten van de voorbereidingsfase, bijvoorbeeld:

- Hoe wordt het verzoek tot deelname aan het onderzoek gedaan? (door wie, op welke manier, e.d.)
- Aan wie wordt het verzoek concreet gedaan? (aan een organisatie, bestuur van een organisatie, individuele leden, vooraf geselecteerde personen, enz.)
- Wat wordt er precies over het doel, achtergronden en werkwijze van het onderzoek gezegd?
- Welke verwachtingen worden er gewekt bij de onderzochten?

- Hoe is de bereidwilligheid van groepen om aan het onderzoek mee te doen?
- Stellen de leden van de groupes témoins voorwaarden aan de onderzoekers en het onderzoek?

Fase 2. Ook ten aanzien van de open séances blijven vele (methodische) vragen onbeantwoord. Zo is bijvoorbeeld niet duidelijk:

- Welke onderwerpen worden volgens welke formule tijdens de séances ter sprake gebracht?
- Hoe is de samenstelling van de groupes adversaires? (hoe uitgenodigd, welke selectiecriteria, enz.)
- Hoe is precies de taakverdeling tussen de 'agitateur' en de 'secrétaire'?
- Hoe wordt de rol van 'agitateur' en 'secrétaire' precies ingevuld?

Fase 3. In de fase van de auto-analyse duiken weer andere (methodische) vragen op, zoals:

- Hoe is de bereidheid tot auto-analyse en hoe wordt deze bevorderd c.q. geblokkeerd?
- Hoe worden de militanten aangezet tot de 'flexions', de 'retournements' en met name de 'conversions'?
- Welke weerstanden doen zich voor ten aanzien van de acceptatie van de conversie?
- Hoe kan men de 'echte' realiteit uit de auto-analyse onderscheiden van de 'veronderstelde' of 'beleefde' realiteit?

Fase 4. Ook de fase van het bespreken van de onderzoeksbevindingen (en de sociologie permanente) roept methodische vragen op, zoals:

- Aan wie worden de verslagen voorgelegd?
- Hoe worden de verslagen besproken?
- Hoe functioneren de 'groupes mixtes d'auto-interprétations', de 'groupes d'évaluation' en de 'groupes de programmation'?

Kortom vragen die in de sfeer liggen van de methodisch-technische regels en die bedoeld zijn om te achterhalen hoe 'methode-gevoelig' (i.c. 'onderzoeker-gevoelig') de research-resultaten van de methode der sociologische interventie (kunnen) zijn. In Touraine's werk vindt men nauwelijks of geen passages die het mogelijk maken om deze 'onderzoeker-gevoeligheid' van de methode te achterhalen. Hij geeft wel een uiteenzetting over de 'reconstructed logic' van de methode, maar niet over de 'logic in use'.²² Dit ontbreken van een methodische reflectie op zijn research-praktijk maakt het niet mogelijk om na te gaan in hoeverre de grote vrijheid die de onderzoekers hebben bij het toepassen van de methode tot vertekende onderzoeksresultaten leidt. Daarbij komt dat de redelijk optimistische geluiden van Touraine over de rol van de sociolo(o)g(en) als 'agitateur' en als 'secrétaire' in de praktijk wel problematischer zijn dan men misschien in eerste instantie zou vermoeden. Immers hoe kan de onderzoeker vermijden om in de conflicten (in- en extern) betrokken te worden en daarin

zelfs hopeloos verwickeld te raken? En als hij zich aan de conflicten weet te onttrekken, loopt hij dan niet het risico een pure agog te worden, waardoor zijn observerende en analyserende rol verloren dreigt te gaan? Wanneer de methode dan ook niet wordt vertaald in (tamelijk) strakke technische regels, dan is het risico van geringe 'constantheid' van de onderzoeksresultaten tamelijk groot.

6. Slot

Mijn (voorlopig) standpunt ten aanzien van Touraine's methode der sociologische interventie moge duidelijk zijn. Ik onderken dat er originele (en bruikbare) elementen in zitten en dat een verdere toepassing en uitwerking ervan de moeite van het proberen waard zijn. Desondanks ben ik de mening toegedaan dat Touraine's methode op een theorie steunt die – op zijn zachtst gezegd – discussabele punten kent en dat zijn (veronder)stelling dat de (potentiële) historische betekenis van sociale bewegingen reeds nu vast te stellen is, op een gespannen voet leeft met de gangbare opvatting hierover. Voorts zal Touraine's methode concreter ingevuld moeten worden met methodisch-technische regels, om te vermijden dat ze ons in de valkuil van te zeer 'onderzoeker-gebonden' resultaten voert.

Noten

*Dank aan mijn collega's M. Albinski, J. Geurts en O. Schreuder voor hun commentaar bij een eerste versie van dit artikel.

1. Een interessant aspect van de huidige discussie in Frankrijk rondom de sociologie is bijvoorbeeld de kwestie van de weg die de sociologie dient te volgen. In grote lijnen wordt onderscheid gemaakt tussen de weg die voert naar een toenemende kennis inzake onderdelen van de samenleving (gezin, stad, ondernemingen e.d.) en die welke inzicht verschaft in de totaliteit van de samenleving. Ten aanzien van de bestudering van de totaliteit is er onder andere een discussie gaande over de betekenis die Touraine's actionalisme kan hebben en die welke het zogenaamde neo-functionalisme kan hebben. Zie: J. Lojkine, *La spécialisation des champs en sociologie*. In: *Cahiers Internationaux de Sociologie*. 1980, p. 47-68.

2. Voor een beschouwing over Touraine's levensloop en denkrichting zie: Hommes, R. W., A. Touraine, In: *Sociologische encyclopedie* (red. L. Rademaker), Utrecht/Antwerpen, 1978, p. 757-762.

3. Touraine's werk is zeer omvangrijk. We noemen de volgende boeken:

- *L'évolution du travail ouvrier aux Usines Renault*, CNRS, 1955
- *Ouvriers d'origine agricole*, 1961
- *Sociologie de l'action*, 1955
- *La conscience ouvrière*, 1966
- *Le mouvement de Mai ou le communisme utopique*, 1968
- *La société post-industrielle*, 1969
- *Université et société aux Etats-Unis*, 1972
- *Production de la société*, 1973

- *Vie et mort du Chili populaire*. 1973
- *Pour la sociologie*. 1974
- *Lettres à une étudiante*. 1974
- *Les sociétés dépendantes*. 1976
- *Au delà de la crise*. 1976
- *La société invisible*. 1976
- *Un désir d'histoire*. 1977
- *La voix et le regard*. 1978
- *Lutte étudiante*. 1978
- *Mort d'une gauche*. 1979
- *La prophétie anti-nucléaire*. 1980
- *L'après socialisme*. 1980
- 4. *Production de la société*. 1973, p. 11
- 5. *La voix et le regard*. 1978, p. 104
- 6. o.c. p. 114-120
- 7. o.c. p. 20-38
- 8. o.c. p. 133-173
- 9. Martens, A.. Bijdrage van het actionalisme van A. Touraine tot een organisatietyologie. In: *Mens en Maatschappij*. 45. 1970, p. 319-331
- 10. Wolters, W.. Onmacht en almacht. In: *De Gids*, 133, 1970, 6, p. 79-86
- 11. Boesjes-Hommes, R.W., Alain Touraine, in: Rademaker, L. en E. Petersma (red.). *Hoofdfiguren uit de sociologie*. Utrecht/Antwerpen. 1974, p. 222-237
- 12. o.c. 1978¹, p. 353
- 13. o.c. 1978¹, p. 187
- 14. o.c. 1980¹, p. 244
- 15. o.c. 1978¹, p. 245
- 16. o.c. 1978², p. 362
- 17. o.c. 1980¹, p. 339
- 18. Zie voor verschillende typen van actie-onderzoek: Albinski, M., *Onderzoek en actie*. Assen. 1978
- 19. In de nederlandse literatuur op het vlak van de self-survey bijvoorbeeld worden al sedert jaren begrippen gebruikt zoals: bewustwording, zelf-diagnose, inzicht verwerven in de eigen situatie, confrontatie met de eigen problematiek, mentaliteitsverandering van de deelnemers en dergelijke.
- 20. Schreuder, O., *Bewegingen en veranderingen*. In: J. M. G. Thurlings, e. a., *Institutie en beweging*. Deventer, 1980, p. 58-109
- Banks, J. A., *The sociology of social movements*, London, 1972
- Gusfield, J. R. (ed.), *Protest, reform and revolt; a reader in social movements*, New York, 1970
- Protest, reform and revolt; a reader in social movements*, New York, 1970
- 21. De gekozen voorbeelden hebben betrekking op de anti-kernenergiebeweging
- 22. Phillips, B.S., *Social research; strategy and tactics*, New York, 1971, p. 70